

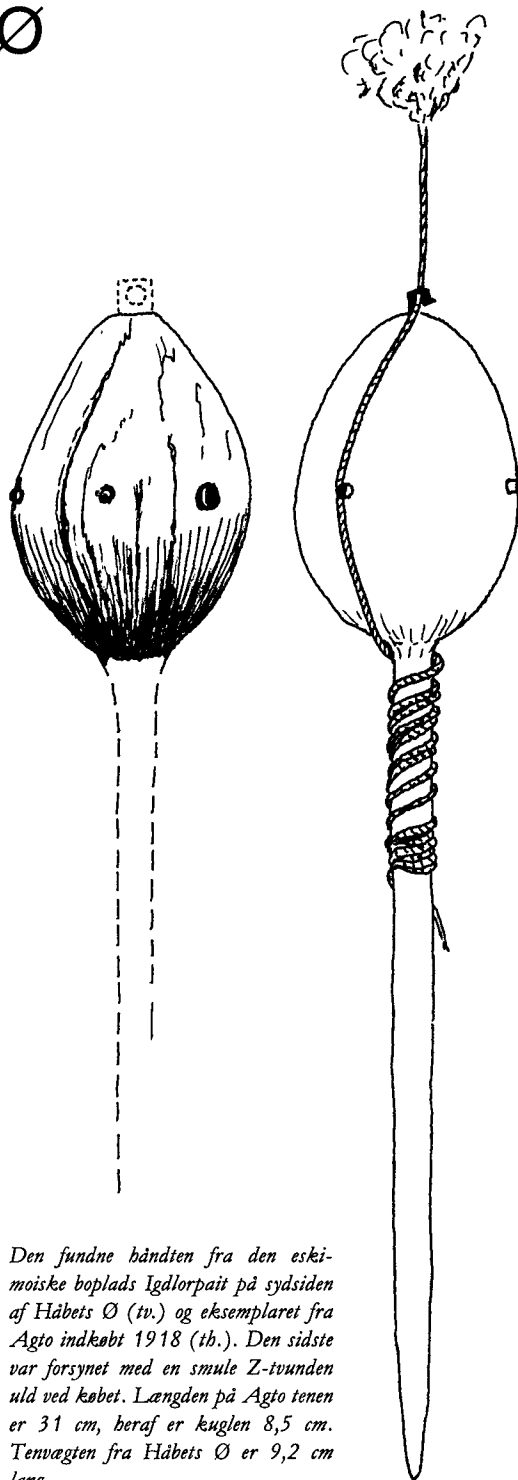
En ten fra Håbets Ø

– den grønlandske håndten i kulturbistorisk lys

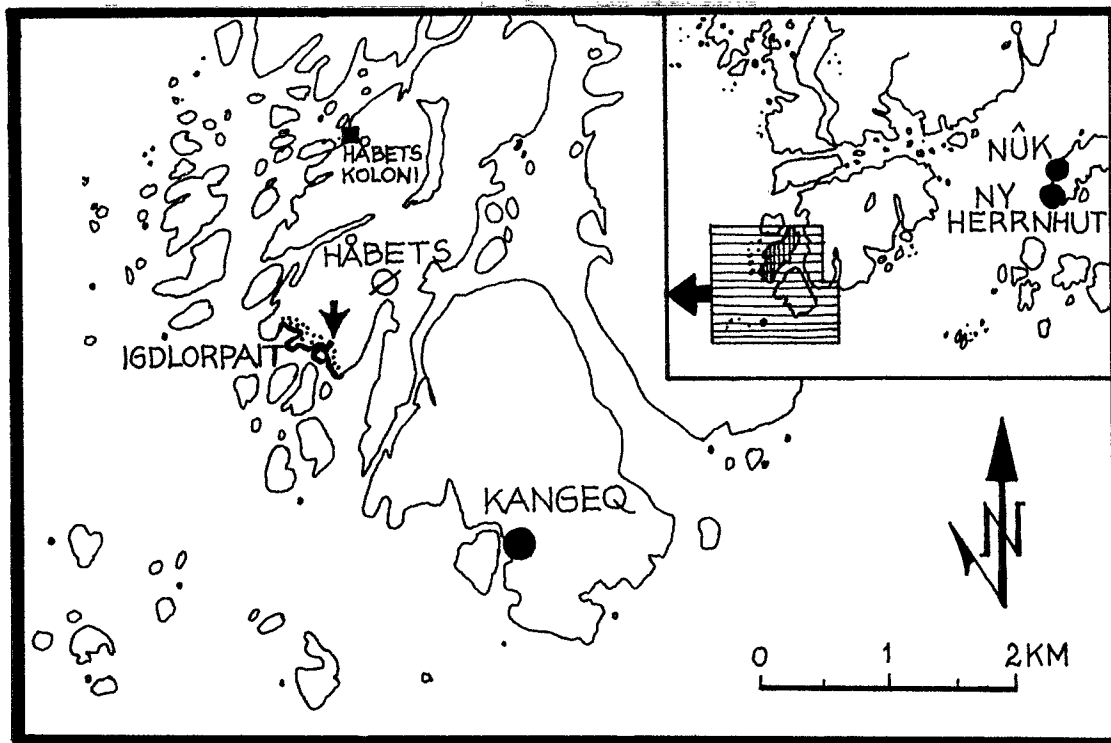
Af Hans Christian Gulløv

Under Landsmuseets og Nationalmuseets arkæologiske undersøgelser på Håbets Ø dukkede adskillige genstande frem af jorden i de store eskimoiske langhuse ('fælleshuse') fra 1700-tallet. Især påkaldte de europæiske genstande sig arkæologernes opmærksomhed, fordi et af undersøgelsesernes formål var at belyse samspillet mellem eskimoisk og europæisk kultur. Disse genstande var oftest umiddelbart iøjnefaldende, idet materialet var jern, kobber, messing, glas, kridt eller keramik. Derfor satte vi heller ikke straks en trækugle i æggeform i forbindelse med noget europæisk, men lod den blive årsag til vilde gætterier indenfor den eskimoiske materielle kultur. Men spekulationerne kredsede alligevel til slut omkring et eller andet af europæisk oprindelse.

Først efter gennemgangen på museet af de tusindvis af hjembragte arkæologiske fund kom løsningen. Det var rigtig nok en genstand af europæisk oprindelse. Det var tenvægten af en håndten. Som vist på tegningen var den umiddelbart at sammenligne med en håndten fra Agto, indkøbt af Kaj Birket-Smith i

Den fundne håndten fra den eskimoiske boplads Igdlorpait på sydsiden af Håbets Ø (tv.) og eksemplaret fra Agto indkøbt 1918 (th.). Den sidste var forsynet med en smule Z-tvunden uld ved købet. Længden på Agto tenen er 31 cm, heraf er kuglen 8,5 cm. Tenvægten fra Håbets Ø er 9,2 cm lang.

Kort over Håbets Ø med bopladsen Igdlorpait og det omtalte eskimoiske langbus (vist med en pil).

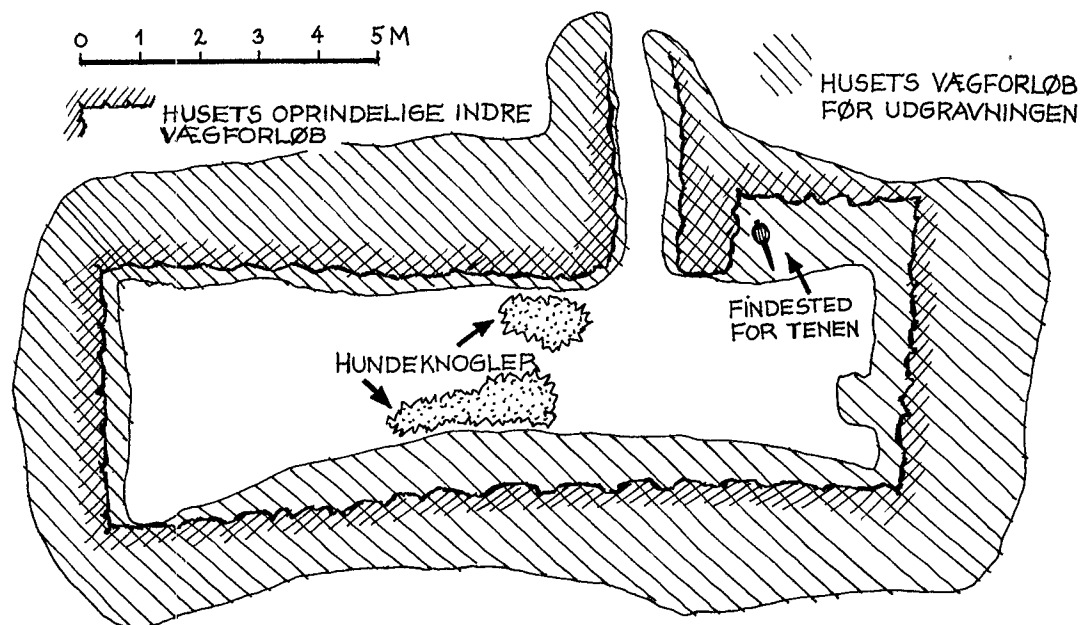
1918. Interessant er det, at begge tene er tildannet af ét stykke træ (nåletræ). Tenen fra Håbets Ø er knækket, hvilket i første omgang havde været én af årsagerne til forvirringen omkring bestemmelsen. Fæstet for tråden er et bøjet søm og et firkantet benstykke med gennem boring. Til styring af tråden rundt om vægten (kuglen) er anbragt tre træstifter i Agto eksemplaret og fem kindtænder af grønlandssæl i Håbets Ø eksemplaret.

Birket-Smith har publiceret tenen fra Agto i Meddelelser om Grønland og skriver hér, at den uden tvivl er introduceret til landet fra Danmark eller Norge. Dette er en naturlig formodning; men en nærmere undersøgelse af tenen fra

Håbets Ø viser, at der også er andre og sandsynligere oprindelsesmuligheder samtidig med, at vi får den grønlandske håndten placeret i et 200 årigt kulturhistorisk lys.

Tenen blev fundet i tomten af et 13 meter langt eskimoisk hus på sydsiden af Håbets Ø i tilknytning til bopladsen Igdlorpait. Den lå i vinduesnichen. I samme hus fandtes adskillige genstande af europæisk oprindelse, som placerer det tidsmæssigt til væsentligt efter kolonisationen i 1721. Omkring 100 hundeknogler, hvor mange kranier var iblandt, lå i to store koncentrationer inde i huset.

Ud fra fundstedet at dømme ville det være naturligt først at sætte tenen i forbindelse med Håbets Koloni, da hverken

Langhuset med findestedet for tenen indtegnet samt angivelse af knoglekoncentrationer.

norrøn inspiration eller indiansk oprindelse kan komme på tale. Men det er vanskeligt at se nogen som helst mulighed for forbindelse med den dansk-norske koloni, fordi denne ikke havde til formål at være selvforsynende og heller ikke i sine regnskaber og forsyningslister kan fremvise noget råmateriale (uld). Fårene, som i 1723 blev sendt til kolonien, lammede og døde alle året efter. 32 knoglefragmenter af får er fundet i kolonien, og de viser mindst 2 individer. Ingen knogler af lam er fundet. Hermed må Håbets Koloni opgives som kulturfaktor i denne konkrete sammenhæng, hvilket da også svarer til husets relative alder som tidligere anført.

Vi må søge andre steder. Husdyr har været holdt ved kolonierne lige siden Egede fik de første dyr sendt op i 1723, skriver Finn Gad i sin grønlandshisto-

ries andet bind. Men det bliver en møjsommelig opgave at finde ud af, hvornår dyrene kom til landet og iøvrigt, om der overhovedet kan tales om en sammenhængende udnyttelse af husdyr fra nævnte årstal til i dag.

Men et står fast. Første gang vi hører om får efter forsøget på Håbets koloni i 1723–24 er, da brødremenigheden ved Ny Herrnhut tilsendes tre får fra Danmark. Det er i 1759. David Cranz, der omtaler dette, beretter videre, at to af fårene lækker med henholdsvis to og tre lam, hvorefter man hvert år kan slagte enkelte stykker. Enkelte er herefter sendt ned til Lichtenfels (grundlagt 1758), hvor Cranz for året 1765 kan berette, at man dér har slagtet 14 dyr af den lille fåreflok og endnu har 15 tilbage.

Der hersker ingen tvivl om, at de

praktiske herrnhutere har udnyttet ulden. Cranz noterer, at der godt kan græsse 200 får foran bygningerne ved Ny Herrnhut og derved erstatte rensdyrene som fødekilde. Men så langt kommer det nu ikke med planerne. Den 3. september 1785 angiver overassistent Raun fra Fiskerødet til Den kgl. grønlandske Handels direktører at have modtaget uld fra brødrene i Lichtenfels.

Så langt kan vi komme med historiens hjælp. Og det er da også tilstrækkeligt. Men der er dog et spring til at påstå, at herrnhuterne lærte grønlænderne at spinde. Her må vi søge hjælp i Nationalmuseets Spørgelister, som blev besvaret i årene 1948-52. Liste 1 omhandler 'Skind og Remme', og sidste spørgsmål, nr. 19 i listen, drejer sig om anvendelsen af uld og hår samt om informanten har kendskab til en form for ten ('qivssivik', der både betyder håndten og rok). 32 informanter havde dette kendskab, men kun hvor qivssivik éntydigt kan henføres til håndten, er besvarelsen medtaget hér.

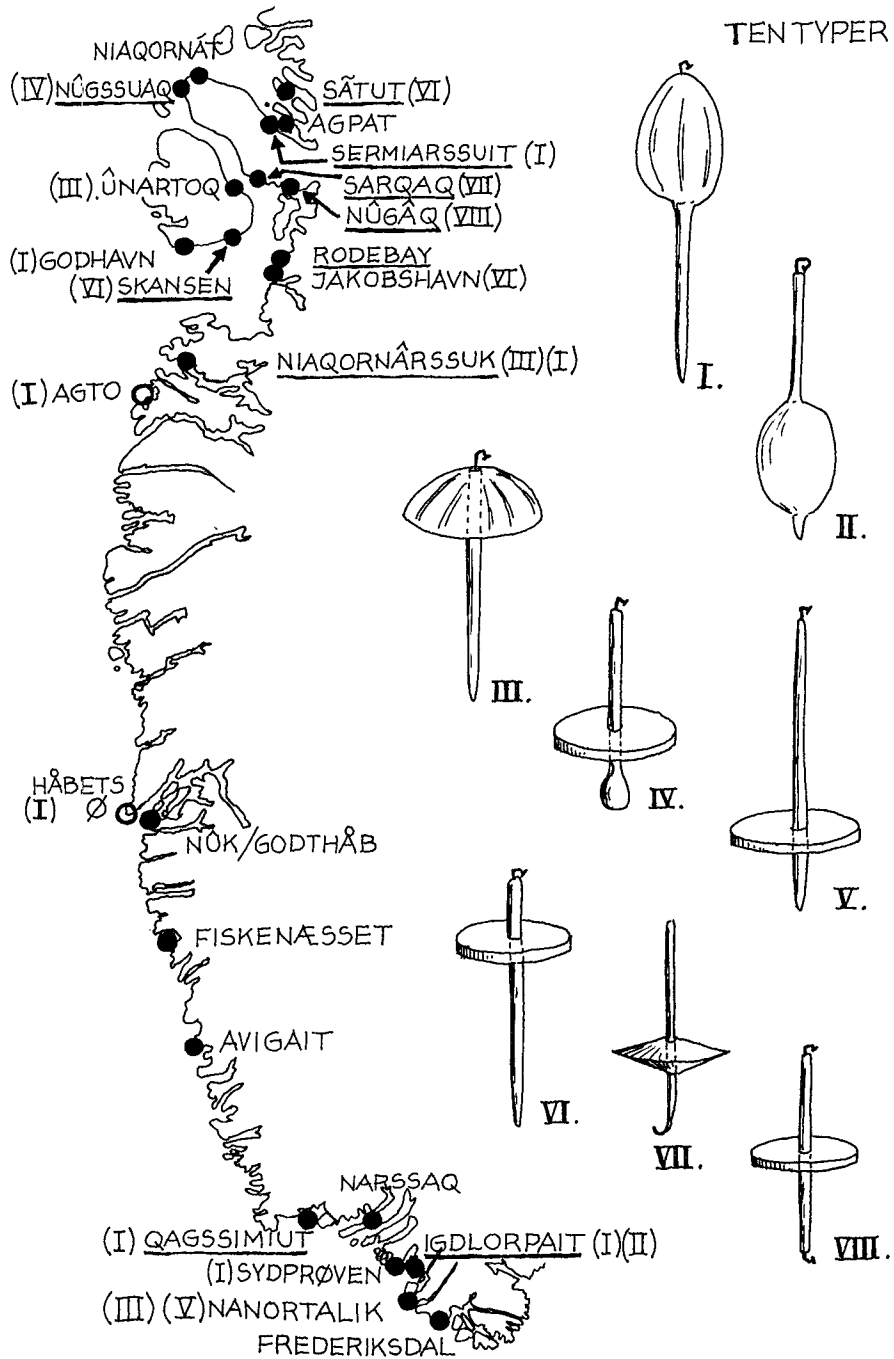
Besvarelsene viser kendskab til otte typer tene, som alle er fremstillet af træ (én meddeler fra Skansen på Disko nævner spunse fra fade som tenvægt). Til fæste for tråden er der i alle typer brugt søm. Tenvægten anbringes både foroven, forneden og midtpå tenen. På illustrationen er typerne vist fra I til VIII. Geografisk har de været i brug langs hele vestkysten fra Frederiksdal i syd til Sātut i nord. På optegnelsestidspunktet (1948-52) har typerne I, II, IV, VI, VII og VIII været i brug.

Ulden og hårene har været hentet fra får, hare, hund og ræv. *Fåreulden* brugtes

til vanter, huer, halstørklæder, trøjer, sokker og muffedisser. *Hareulden* brugtes til halstørklæder, vanter, huer, sokker, kantning til fuglepels, muffedisser, trøjer, børnetøj, kantning på anoraqhætte og strømper. *Hundehårene* (affældede) brugtes til vanter, huer, sokker, halstørklæder, strømper og muffedisser. I Frederiksdal brugte man indtil 1912 hårene fra små, sorte, tyndhårede hunde til kantning af timiaqer, kamikker og skindsko; nu brugtes fåreskind. I Skansen blev det anvendt i forbindelse med strømper, bukser, pels, soveposer og siddeskind til slæden. *Rævehårene* brugtes til vanter, huer, sokker, strømper og kantning på anoraqhætte; især i Niaqornårssuk, som var vestkystens vigtigste rævefangstområde.

Typerne I og III har været forsynet med riller for at fastholde tråden. Type V angives at være en ten »som Jomfru Marias«, hvor informanten i tankerne har haft de religiøse billeder, som i rigt mål har været at finde langs kysten. I Nuuk/Godthåb har informanten et par gange set koner spinde harehår for mange år siden men husker ikke, hvordan tenen så ud, men mener *brugen af ten stammer fra herrnhuterne*. Med denne sidste oplysning er vi atter tilbage til tenen fra Håbets Ø, som nu med nogen sandsynlighed kan sættes i forbindelse med brødremissionen. Kangeq-området var fra 1754 »ein Vorhof von Neu Herrnhut«, som Cranz skriver, og hermed underlagt Ny Herrnhut indtil 1900.

Det er ydermere af betydning i denne sammenhæng, at hunden har haft anden anvendelse end blot som trækdyr. Fra Sarqaq beretter informanten, »jeg har set

Grønlands vestkyst med angivelse af steder, hvor informanter oplyser om brugen af håndten. Understregning af navnet fortæller, at håndten har været i brug på optegnelsestidspunktet (dvs. 1948-52). Tentyperne er angivet med romertallene fra I til VIII, som også findes på kortet.

Rasmus Berthelsen (1829–1901). Anvendelsen af hundeskind i ærmer og kraver ses tydeligt.

Den korthårede Labrador retriever. Billedet er formentlig optaget i Sydgrønland. Typen er sandsynligvis indført til landet med engelske eller skotske hvalfangere i 1700 og 1800-tallet. Den sidste var ifølge Jens Rosing i live til omkring 1950 i Sukkertoppen.

en mand, der i den samme hund har trækdyr, samtidig med at han havde en hue og et par vanter af dens hår. Han sagde, han benyttede hunden hvert år på samme måde« (type VII). Fundet af de mange hundeknogler i langhuset fra Igdlorpait på Håbets Ø, og iøvrigt i alle de udgravede huse i området, viser tydeligt, at hunden må have været brugt. Det tidligere kateketpar i Kangeq fortalte os da også, da vi stillede dem spørgsmålet om anvendelse af hunde, at man havde brugt skindet/hårene til kantning.

Det er vanskeligt at afgøre hvilken hunderace, der har været benyttet. Jens Rosing fortæller, at der både kan være tale om den sorte Labrador retriever, den islandske fårehund og den almindelige grønlandske slædehund.

I midten af 1700-tallet skriver missionær H. C. Glahn om hunde, at der kun findes få i Holsteinsborg Distrikt, mens den nordpå, hvor hver mand for sin kørsels skyld behøver dem, findes i største mængde. Sønder på findes flere. Glahn skriver også, »sorte hundekind agter jeg

ÍSLAND
10
JUMELÉT
1980

ÍSLENSKUR HUNDUR
CANIS FAMILIARIS

Den islandske fårebund, som omtales af Cranz i dennes grønlandshistorie. Her gengivet på et frimærke fra 1980.

meget højt . . . bruges til huer, kantning om pelshætten og ærmeopslag«. Cranz skriver om sydgrønlandernes hunde, at de er helt forskellige fra den grønlandske art og kommer den islandske nærmest.

Håndtenen fra Håbets Ø kan nu med rimelig sandsynlighed sættes i forbindelse med herrnhutisk indflydelse, hvor fåret og hunden må have leveret spindematerialet. Der ligger en åbenbar vanskelighed ved kun at have dette ene, arkæologisk fundne eksemplar som sammenligning. Væveren Lise Warburg,

Den kortbårede Labrador retriever fotograferet i Qagssimiut i 1912 af cand. mag. Knud Stepbensen. Stedet identificeret af Jens Rosing.

Udsnit af akvarel af Aron fra Kangeq. Hunden på billedet ligner mere den 'sydgrønlandske hund' end den velkendte nordgrønlandske slædebund. Akvarellen findes på Etnografiske Museet i Oslo.

som har vist stor interesse for det ovenstående, har gjort mig opmærksom på en håndten fra Mellemeuropa, ganske vist meget kort men med den markante kugleformede tenvægt placeret for oven.

Og uden at drage for vidtgående slutninger af denne oplysning er det dog tankevækkende, at Mellemeuropa også geografisk dækker Sachsen, hvor Herrnhut ligger.

Litteratur

- Birket-Smith, Kaj. 1924: Ethnography of the Egedesminde District. Meddelelser om Grønland vol. 66.
- Bobé, Louis et. al. (ed.). 1921: Grønland i Tohundredåret for Hans Egedes Landing. Meddelelser om Grønland vol. 61, 1.
- Cranz, David. 1770: Historie von Grönland. I-III. Leipzig.
- Gad, Finn. 1969 og 1976: Grønlands Historie II og III. Arnold Busck.
- Glahn, H. C. 1921: Dagbøger 1763-68. Det grønlandske Selskabs Skrifter vol. IV (ed. H. Ostermann).
- Glahn, H. C. 1784: Om den grønlandske Hund. Kgl. Norske Videnskabers Selskabs Skrifter, bind I.
- Gulløv, H. C. og Hans Kapel. 1979: Haabets Colonie 1721-1728. A historical-archaeological investigation of the Danish-Norwegian colonization of Greenland. Ethnographical Series vol. 16, Nationalmuseet.
- Warburg, Lise. 1974: Lykken kan ligge i en pind. SKALK.
- Warburg, Lise. 1980: Spindebog. Borgen.